
Studie

Rekurzivní čtení myslí: role vzájemnosti v myšlení a komunikaci¹

Petr Koťátko

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

kotatko@flu.cas.cz

Abstrakt:

Článek je obhajobou Griceovy sémantiky a pragmatiky a zvláště role, kterou v ní hraje předpoklad tzv. „rekurzivního čtení myslí“. Diskuse na toto téma, vedená převážně jako polemika s Griceovým oponentem Christopherem Gaukerem, je pojata jako příležitost k úvahám o povaze jazykové komunikace, o roli vzájemnosti v postojích jejich účastníků, o úloze filosofické analýzy v této sféře a o adekvátním čtení jejich výsledků.

Klíčová slova: rekurzivní čtení myslí, komunikativní intence, intencionální sémantika, koordinační problém, implikatura

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.3r.445>

Úvodem

Následující řádky jsou reakcí na kritiku, nebo spíše na zásadní odmítnutí jisté linie úvah o významu a komunikaci, která sehrála podstatnou roli ve filosofii jazyka druhé poloviny minulého století a dodnes si uchovává svůj vliv. Předmětem kritiky je Paul Grice, někdejší profesor filosofie v Oxfordu a v Berkeley, a čelným kritikem, na něž se zaměřím v této stati, je Christopher Gauker ze Salzburšské univerzity.

Protože jsem polemice s Gricem věnoval jistou část své dráhy, dovolte mi pojmout tento úvod poněkud osobně. Před více než třiceti lety, v září 1988 jsem v nějakém časopise narazil na Griceův nekrolog: časopis ani autora bych

¹ Autor je zavázán oběma anonymním recenzentům *Filosofického časopisu* za zasvěcené připomínky k této stati, mífící (z různých stran) k jádru věci. Pokusil jsem se na ně stručně reagovat v poznámkách č. 15, 21, 30 a 33. Podněty obsažené v obou posudcích ale zdaleka přesahují rámec těchto replik.

už dnes nedokázal zjistit. Grice a jeho důsledný intencionalismus v sémantice i pragmatice byl v té době v centru mého polemického zájmu: odmítal jsem je z pozice rigidně normativního pojetí významu, kterou jsem zastával od poloviny 80. let, než jsem byl nucen ji podstatně revidovat.² Přesto jsem přijal bez výhrad ústřední myšlenku nekrologu: totiž že Grice byl nejen jednou z klíčových postav analytické filosofie té doby, ale že to byla jedna z mála vůdčích osobností, které má stále smysl následovat. Dnes, stejně jako tehdy to chápu tak, že ten, kdo se rozhodne zasvětit část své dráhy Griceovu projektu na poli teorie významu, ať už přijetím nějaké role v dělbě práce v rámci Griceova programu nebo jako kritický účastník diskusí, které tento program vyvolal, pouští se do práce, jejíž význam nezávisí na tom, do jakých výšek aktuálně sahá griceovská filosofická vlna.

Myslím, že tuto tezi potvrzuje nejen kontinuální široké přijímání jádra griceovské intencionální sémantiky i jeho teorie implikatur ve filosofii jazyka, v teorii komunikace a v lingvistice, ale i pokračování diskusí o kontroverzních místech Griceova programu, a dokonce i radikální útok na samotný griceovský způsob uvažování o významu, jak ho nacházíme v textech a vystoupeních Christophera Gaukera, zejména v jeho knize *Words without Meaning*.³ V září 2018 Gauker shrnul svou pozici v přednášce na workshopu *Meaning and Intention*, který pořádal „Philosophy of Language and Mind Network“ (Víděň 27. – 28. 9. 2018)⁴: většina následujících polemických úvah čerpá inspiraci právě z tohoto vystoupení.

1. Antigriceovský projekt: tažení proti rekurzivnímu čtení myslí

Gaukerova přednáška nesla nekompromisní název *Totally Anti-Grice*. Jde v ní o zásadní odmítnutí samého jádra griceovského přístupu ke komunikaci, který Gauker někdy označuje jako „griceanism“ a jindy prostě jako „obecně přijímaný názor“ [*received view*]. Tímto jádrem je mluvčí přistupující k jiné

2 Tehdejší verzi viz např. v: Koťátko, P., Two Notions of Utterance Meaning. In: *Proceedings of the Aristotelian Society*. III. Oxford, Oxford University Press 1998, s. 225–239; a též, *Význam a komunikace*. Praha, Filosofía 1998. Naopak důvody pro střízlivější pohled na roli normativity v jazyce jsem se pokusil vyložit např. v knize *Interpretace a subjektivita* (Praha, Filosofía 2006); nebo v sérii replik, které vyšly pod názvem „Sense, Reference, Speech Acts, Norms and Other Issues. Replies to Organon F Papers I.“ (*Organon F*, 22, 2015, č. 4, s. 546–576).

3 Gauker, Ch., *Words without Meaning*. Cambridge, Mass., MIT Press 2002, zvl. kap. 6. Srov. též též, *Situated Inference versus Conversational Implicature*. *Noûs*, 35, 2001, No. 2, s. 163–189.

4 Pokud jde o mě, s potěšením jsem přijal úkol kriticky komentovat Gaukerovu přednášku. Nakonec jsem ho splnil jen v písemné podobě a můj koreferát přednesl ve Vídni kolega Juraj Hvořecký z Filosofického ústavu AV ČR. V následující diskusi s Gaukerem budu odkazovat k textům uvedeným v předcházející pozn. č. 3 a také ke Gaukerově přednášce na workshopu, jako k nejnovější verzi jeho polemiky s Gricem. Zdrojem příležitostných citací bude text přednášky, který byl účastníkům workshopu předem k dispozici.

osobě s jistými komunikativními záměry, jejichž naplnění vyžaduje, aby byly rozpoznány adresátem. Není pochyb o tom, že mluvčí může svým komunikativním aktem sledovat bezpočet záměrů, jejichž naplnění naopak předpokládá, že zůstanou skryty (oklamat posluchače, zesměšnit ho, přimět ho k jednání, které se obrátí proti němu atd.). Pokud se ale rozhodne naplnit tyto (podloudné) záměry prostřednictvím komunikativního aktu, například vykonáním tvrzení, že *p*, vnáší to do jeho postoje neeliminovatelný prvek transparence.

Obecně řečeno, chce-li mluvčí vyvolat u adresáta komunikativní cestou přesvědčení, že *p* (ať už v rámci sledování svých manipulativních cílů, nebo s nezištným záměrem informovat adresáta o reálném stavu věcí), znamená to, že zamýšlí dosáhnout toho, aby adresát rozpoznal jeho záměr vyvolat toto přesvědčení a (alespoň zčásti na tomto základě) přijal toto přesvědčení. A posluchač přijímá promluvu mluvčího jako komunikativní akt, který je mu adresován, jen tehdy, když na jejím základě připisuje mluvčímu právě uvedenou reflexivní intenci, jinými slovy, když vnímá mluvčího jako někoho, kdo před něj otevřeně předstupuje se záměrem vyvolat v něm jisté přesvědčení a nabízí mu takto zveřejněný záměr jako důvod (nebo alespoň jako jeden z důvodů) pro přijetí tohoto přesvědčení. Toto vícestupňové zaměření na postoje druhé osoby (našeho partnera v komunikaci) je příkladem rekurzivního čtení myslí: k obecnému vymezení i vhodnosti tohoto termínu se dostaneme později (v odd. 6).

Gaukerovo zásadní odmítnutí griceanismu znamená výzvu, abychom tento obraz komunikace, v němž hraje klíčovou roli rekurzivní čtení myslí, nahradili jiným: obrazem, který lze lépe popsat z perspektivy interpreta než z perspektivy mluvčího, na niž je postavena Griceova analýza. Jádrem Gaukerova chápání komunikace je interpret situovaný v konkrétním vnějším prostředí – jednak fyzickém (pozorovatelné objekty a vztahy mezi nimi), jednak institucionálním: to zde reprezentuje především konvenčně fixovaný jazyk daného společenství.⁵ Toto prostředí je pro interpreta primárním zdrojem, z něhož čerpá informace. Druhá osoba – mluvčí zde hraje především roli

5 “More generally, we may find out that in all sorts of cases where Grice finds a conversational implicature, we might instead suppose only that the hearer draws an inference from what the speaker literally says and the external situation.” Gauker, Ch., *Situated Inference versus Conversational Implicature*, c.d., s. 164. Srov. také “While both the hearer and the speaker share in the responsibility for successful communication, it is the speaker’s part to choose his or her words in such a way that the hearer will perform as the speaker intends as a result of reasoning only from the external situation and what the speaker says and the hearer does his part if he reasons well from the external situation and what the speaker literally says.” Tamtéž, s. 182, srov. též s. 187. Srov. také “Typically, the hearer can infer the extra content from what the speaker literally says and the external circumstances in which the conversation takes place, without thus considering what the speaker might have had in mind.” Gauker, Ch., *Words without Meaning*, c.d., s. 128.

aktéra, který uvádí na scénu *jazyk*: tím, že vysloví větu utvořenou a interpretovatelnou podle jazykových pravidel. Důsledně vzato, v tomto vztahu vystupuje spíš jako orgán jazyka než jako subjekt užívající jazyk k naplnění svých cílů. Žádné úvahy o tom, jaké záměry ve vztahu k posluchači mluvčí sleduje svým jazykovým aktem, totiž z Gaukerovy perspektivy nevstupují do hry, alespoň při standardním průběhu komunikace (pokud si je vývoj situace přesto vynutí, nemají podobu, kterou předpokládá Grice – viz níže).

2. Analýza a požadavek psychologické adekvátnosti: efekt rozbalených balíků či otevřených složek

Podstatná část Gaukerovy argumentace má ukázat, že Griceova analýza komunikativního postoje je psychologicky zcela nerealistická, a to ve dvojitým smyslu: podmínky vymezené v Griceových definicích přesahují naši mentální kapacitu a míjejí se se skutečnou povahou komunikativního vztahu. Zdrojem jejich monstrózní složitosti je právě prvek rekurzivního čtení myslí, který v našich komunikativních postojích nehraje (podle Gaukera) žádnou reálnou roli. Začneme tímto motivem.

Abychom získali příklad analýzy, proti níž směřuje Gaukerova kritika, podívejme se společně na jednu z charakteristických podob griceovské definice významu promluvy pro mluvčího, konkrétně na jeden z výsledků série Griceových a Schifferových pokusů vymezit podmínky, za nichž mluvčí něco míní svou promluvou vzhledem k adresátovi. Zvolme původní, často komentovanou verzi, kterou na základě Griceovy stati „Meaning“ rekonstruoval Stephen Schiffer a jejíž kritická analýza sehrála podstatnou roli ve vývoji Griceova projektu.⁶

Mluvčí *M* obracející se k adresátovi *A* míní svou promluvou *X*, že *p*, tehdy a jen tehdy, když *M* vykonal svou promluvu se záměrem:

- /1/ aby *X* měla určitou vlastnost *V*;
- /2/ aby *A* rozpoznal, že *X* má *V*;
- /3/ aby *A* usoudil, alespoň částečně, na základě faktu, že *X* má *V*, že *M* vykonal *X* se záměrem /4/, totiž:
- /4/ aby *X* vyvolala u *A* přesvědčení, že *p*;
- /5/ aby *A*-ovo rozpoznání intence /4/ působilo alespoň jako část *A*-ova důvodu k přesvědčení, že *p*.

6 Grice, P., Meaning. In: *týž, Studies in the Ways of Words*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1989; Schiffer, S., *Meaning*. New York, Oxford University Press 1972. Vývojem pokusů o (griceovskou) definici významu promluvy z hlediska mluvčího [*speaker's meaning*] a důvody jejich revizí se kriticky zabývá kap. A.III.2. mé knihy *Význam a komunikace*, c.d.

Tato verze Griceovy definice významu promluvy z hlediska mluvčího [*utterer's meaning*, resp. *speaker's meaning*] spojuje dva prvky:

- (a) specifikaci tzv. „griceovské intence“, což je reflexivní intence vyvolat u adresáta jistý účinek na základě adresátova rozpoznání této intence: tento element reprezentují v definici body /4/ a /5/;
- (b) specifikaci způsobu, jakým se mluvčí spoléhá na jistou vlastnost promluvy jako na faktor, který (když je zaznamenán adresátem) umožní adresátovi rozpoznat griceovskou intenci mluvčího (viz a): tento prvek reprezentují v definici body /1/ a /2/; bod /3/ oba prvky propojuje.⁷

Dovolte nejprve několik poznámek k prvku (b). Vlastností promluvy, o níž se v něm mluví, může být konvenční význam užitě věty, ale i jakýkoli jiný faktor, který adresátovi umožní rozpoznat intenci mluvčího vyvolat v něm přesvědčení, že *p*: například schopnost promluvy vyvolat na nekonvenční bázi jisté asociace se situací, v níž je pravda, že *p*.⁸ Obecně řečeno, prvek (b) má reflektovat neeliminovatelnou instrumentální složku jakéhokoli komunikativního postoje. Naproti tomu prvek (a) má zachytit transparentnost tohoto postoje jako klíčovou vlastnost, která ho odlišuje od všech ostatních typů postojů, v nichž rovněž zamýšlíme vyvolat nějaký účinek (například přesvědčení) u jiné osoby, ale ne komunikativní cestou.⁹ Zdrojem této transparence má být proslulá reflexivní intence, o níž byla řeč výše: záměr vyvolat nějaký účinek na základě rozpoznání tohoto záměru.

Tato griceovská formule jádra komunikativního postoje byla klíčovými filozofy jazyka minulého století, zejména Peterem Strawsonem, Johnem Searlem a Donaldem Davidsonem,¹⁰ uvítána jako konečně objevený základní vzorec, jímž se vyznačuje komunikativní postoj oproti jiným postojům, které

7 Prvek (b) byl implicitně přítomen už v původní Griceově definici *utterer's meaning*, Schiffer ho jako první explicitně zahrnul do (doplněné) griceovské definice.

8 Představme si dítě, které ve společnosti dospělých vyloudí zvuk, jenž není výrazem žádného známého jazyka: z kontextu je ale všem přítomným zřejmé, že tím zamýšlí obrátit jejich pozornost na kočku, která vběhla do místnosti. Tím se vytváří situace, v níž daný zvuk (jako typ) nabývá schopnost sloužit k upozornění na příchod kočky – takže když vtipný strýc vyloudí později repliku téhož zvuku, může se spoléhat na to, že díky této její (situačně vázané) vlastnosti přítomní rozpoznají jeho záměr vyvolat v nich přesvědčení, že se znovu objevila kočka.

9 Například zaranžováním falešné evidence – dejme tomu podvržením nože s otisky prstů osoby O jako indicie, že O je pachatelem vraždy.

10 Srov. např. Strawson, P. F., *Intention and Convention in Speech Acts*. In: Searle, J. R. (ed.), *The Philosophy of Language*. London, Oxford University Press 1971; Searle, J. R., *What Is a Speech Act?* In: týž, *The Philosophy of Language*, c.d.; Davidson, D., *A Nice Derrangement of Epitaphs*. In: Lepore, E. (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*. Oxford, Blackwell 1986.

zaujíáme v rámci mezilidských interakcí. Autoři, které jsem uvedl, se nepřipojili ke Griceovu programu (už proto, že nabízeli vlastní originální projekty), ale přijali jádro Griceova vymezení komunikativního postoje a v této (specifické, ale klíčové) věci se sami příležitostně označovali za griceovce.

To samozřejmě neznamená, že Griceův pohled na podstatu komunikativního postoje a komunikativního vztahu nemá žádné analogie v předchozích dějinách filosofie. Tu nejvýznamnější nacházíme v Husserlově analýze komunikativních intencí v *Logických zkoumáních*, kde je motiv transparence reprezentován termínem *Kundgabe*: Husserlův mluvčí má nejen intenci propůjčující význam užitému výrazu [*bedeutungsverleihende Intention*], ale také intenci vyššího řádu, totiž manifestovat posluchači [*kundgeben*] intenci propůjčující význam. Zároveň si je Husserl vědom toho, že mluvčí musí rovněž zamýšlet, aby tato intence druhého řádu byla rozpoznána posluchačem: jinak by posluchač neměl důvod chápat situaci tak, že je mu adresován komunikativní akt mluvčího.¹¹ Jsem přesvědčen, že Husserlův způsob analýzy role manifestace [*Kundgabe*] generuje stejný typ regrese jako Griceova snaha o zachycení transparence komunikativního aktu a že by to neuniklo Husserlově pozornosti, kdyby sledoval tuto linii stejně důsledně jako Grice a Schiffer.¹² V každém případě je zřejmé, že Gaukerova ofenziva proti analýzám založeným na předpokladu rekurzivního čtení myslí, vedená pod heslem „antigriceanismu“, má mnohem širší dosah, než by napovídal její název.

Gaukerova klíčová námitka tedy zní, že všechny griceovské pokusy o definici významu promluvy pro mluvčího, jinými slovy: pokusy o vymezení podmínek, za nichž mluvčí něco míní svou promluvou, jsou beznadějně složité, a tedy psychologicky nereálné.¹³ Odpověď, která se bezprostředně nabízí, zní takto: komunikativní postoj, stejně jako postoje k praktickým problémům, které řešíme v těch nejběžnějších životních situacích, mají intencionální strukturu, jejíž analýza může vést ke stejně složitým výsledkům jako, řekněme, chemická analýza trávicích nebo respiračních procesů: není jediný dů-

11 „Diese Mitteilung [des Sinnes – P.K.] wird aber nur dadurch möglich, dass der Hörende nun auch die Intention des Redenden versteht. Und er tut dies, sofern er den Sprechenden als eine Person auffasst, die nicht bloss Laut hervorbringt, sondern zu ihm spricht, die also mit den Lauten zugleich gewisse sinnverleihende Akte vollzieht, welche sie ihm kundtun, bzw. deren Sinn sie ihm mitteilen will.“ Husserl, E., *Logische Untersuchungen*. II/1. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1968, s. 33.

12 Pokusil jsem se to ukázat v knize: Kořátko, P., *Význam a komunikace*, c.d., kap. A/III/1. Stejný motiv (tj. zaměření mluvčího na zpřístupnění svých komunikativně relevantních intencí adresátovi) najdeme u Husserlova následovníka Adolfa Reinacha v jeho pozoruhodné teorii mluvních aktů [v jeho terminologii: *soziale Akte*]. Srov. Reinach, A., *Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes*. In: *týž, Gesammelte Schriften*. Halle, Niemeyer 1921.

13 V textu ke své vídeňské přednášce z roku 2018 to Gauker formuloval slovy: “I am sure that no one in the history of the universe has ever had such intention.” Gauker, Ch., *Totally Anti-Grice*, c.d.

vod očekávat opak. Tak například když přecházíme rušnou silnici, typicky se spoléháme na schopnost ostatních účastníků provozu vzít na vědomí, že jistý rys nebo složka našeho chování má za cíl umožnit jim zaznamenat náš záměr vykonat jistý akt, například vstoupit do vozovky. Navíc doufáme, že jsou si vědomi toho, že se spoléháme právě na to, tj. na jejich schopnost rozpoznat tyto signály a na jejich ochotu reagovat na ně odpovídajícím způsobem. Nelze zde přehlédnout přímé analogie prvků, které jsme rozlišili v Griceově/Schifferově definici, tj. (a) záměr dosáhnout jistého efektu (např. zpomalení jízdy blížících se aut) na základě rozpoznání tohoto záměru a (b) spoléhání na schopnost jistého prvku našeho chování signalizovat záměr (a). Přitom je zřejmé, že jsme se omezili jen na několik parametrů naší snahy začlenit se do souboru událostí, které buď aktuálně probíhají na silnici, nebo je lze předjímat pro nadcházející okamžiky, a udělat to způsobem, který umožní ostatním přizpůsobit nám své jednání tak, aby nás zachovali při životě (za předpokladu, že si něco takového přejí). Pokud se situace nevyvíjí netypickým, a tedy nepředvídatelným způsobem, uvažujeme a jednáme zcela rutinně, jinými slovy, spontánně vstupujeme do předpřipravených schémat myšlení a chování: předpřipravených v tom smyslu, že jsme si je osvojili a zafixovali díky předchozí praxi. To nijak neoslabuje naši paralelu s Griceovou definicí, protože přesně totéž evidentně platí pro naše komunikativní postoje a komunikativní jednání.

Další dva příklady už nebudou postaveny na strukturální analogii s Griceovou definicí: jejich cílem bude pouze demonstrovat kontrast mezi hladkým průběhem a zdánlivou jednoduchostí nejběžnějších komunikativních a myšlenkových úkonů a jejich složitou strukturou, kterou odhaluje analýza. Zvažme strukturu operací, které vykonáváme každodenně zcela rutinním způsobem, když užíváme jednoduchých vět, které mají povrchovou subjekt-predikátovou strukturu, ale na místě gramatického subjektu obsahují identifikační deskriptce: například „Nejstarší česká univerzita je v Praze“. Je-li Russellova analýza¹⁴ správná, užitím takové jednoduché věty vyjadřujeme (a pokud rozumíme tomu, co říkáme, také myslíme¹⁵) komplexní propozici, která je konjunkcí tří propozic obsahujících vedle predikátů prvků, jež nelze

14 Viz Russell, B., On Denoting. *Mind*, 14, 1905, No. 56, s. 479–493. Svůj pohled na přednosti a limity Russellovy analýzy a na možnost syntézy s alternativní Strawsonovou teorií deskripcí jsem se pokusil vyložit ve stati „Definite Descriptions Again: Singular Reference, Quantification and Truth Evaluation“ (*Organon F*, 16, 2009, č. 4, s. 552–568).

15 To neznamená, že postupně provádíme jednotlivé operace, zvažujeme, jaký druh kvantifikace či jaké výrokově logické spojení zvolit na příslušném místě apod. Znamená to „jen“ to, že myslíme propozici, jejíž pravdivostní podmínky a inferenční role se vážou na jistou strukturu, jak ji odhaluje russellovská analýza – viz formule uvedené níže. (Tato poznámka byla motivována kritickým komentářem jednoho z recenzentů.)

vyčíst z povrchové struktury naší věty, jako je obecná a existenční kvantifikace (k tomuto příkladu se brzy vrátíme).

Nebo uvažujme o případech, kdy užitím jednoduché ceremoniální formule vykonáváme akt s velmi složitým obsahem, navozujícím komplikovaný soubor institucionálních vztahů (činíme ze snoubenců novomanžele, z obžalovaného odsouzeného, z uchazeče zaměstnance, z plukovníka generála atd.).

Tyto příklady ukazují, že bychom žádnou analýzu neměli odmítat příliš rychle – jen proto, že nám její výsledek připadá nepřiměřeně složitý v porovnání s tím, jak běžně vnímáme její předmět. Nezapomínejme, že analýza zpravidla nemá jiný cíl než právě ukázat složitou strukturu, která je nezačytitelná z běžné perspektivy.

Rád bych se zmínil o jednom parametru analýzy, který – přinejmenším v naší sféře (tedy na poli zkoumání myšlenkových a komunikativních aktů) – nejspíše vyvolává dojem nepatřičné, resp. nerealistické složitosti. Začněme analogií: řeknu-li

„Abbé Dobrovský byl otcem mého praděda“,

obsah mého tvrzení je, jak předpokládám, dostatečně přehledný, a to díky příhodnému uspořádání, v němž hraje podstatnou roli „složka“ (ve smyslu „fascikl“ – „file“) či „balík“ s nápisem *praděd*. Když ale tento balík rozbálím, když „otevřu složku“,¹⁶ dostanu řadu, kterou už není tak snadné sledovat:

Abbé Dobrovský byl otec otce otce mého otce.¹⁷

Obecně platí, že část obsahu našich myšlenkových nebo komunikativních aktů přichází ve složkách (balících) obsahujících prvky, které se podílejí na určitosti obsahu, aniž by zvyšovaly jeho složitost a ztěžovaly porozumění. Zaujímout postoj zahrnující takový balík, například zastávat přesvědčení nebo vyslovit tvrzení typu „Otec mého praděda byl velký lingvista“, nevyža-

16 Toto otevření složky [*opening a file*] by se nemělo zaměřovat s funkcí, kterou tento termín plní v Récanatiho verzi teorie „mentálních složek“ (srov. Récanati, F., *Mental Files*. Oxford, Oxford University Press 2012) – a obecně, když zde metaforicky mluvím o složkách, nemám na mysli žádnou teorii tohoto typu. Na druhé straně, Récanatiho analýza funkcí takzvaných indexovaných složek (*indexed files*, které subjektu slouží k reprezentaci mentálních složek připisovaných jiným subjektům), s různými stupni zahrnování [*embedding*] jedné složky v jiných, je v některých ohledech analogická naší diskusi o různých stupních rekurzivního čtení mysli v odd. 6.

17 Není-li tento kontrast dost výmluvný, můžeme přejít k tvrzení „Abbé Dobrovský byl praděd mého praděda“ a dostaneme působivější řadu: Abbé Dobrovský byl otec otce otce otce otce mého otce.

duje rozbalení balíku. Tím spíš neplatí, že by šlo o svazek postojů distribuovaných k různým prvkům obsahu balíku.

Něco jiného je, že typická analýza zahrnuje rozbalování balíků (otevírání složek) a prezentaci jejich prvků způsobem, který demonstruje jejich vzájemné vztahy v rámci celku. Vraťme se k paralele s Russellovou teorií deskripce. Vezměme větu s jednoduchou subjekt-predikátovou strukturou, například „Současný francouzský král je holohlavý“ nebo „Současný americký prezident je blondýn“, aplikujme na ni russellovskou analýzu a dostaneme formuli obsahující predikáty, kvantifikátory, proměnné, pravdivostně-funkční spojky a znak identity. Uvádím nejprve zcela transparentní („didakticky explicitní“) verzi, z níž je zřejmé, jaké tři konjunktivně spojené propozice vyjadřujeme podle Russella užitím věty s deskripce, a pak dvě ekvivalentní kratší verze, z nichž první se objevuje nejčastěji:

„Didakticky“ explicitní verze:

$$\exists x (\text{Pres}(x) \ \& \ \forall y (\text{Pres}(y) \rightarrow y=x)) \ \& \ \forall x (\text{Pres}(x) \rightarrow \text{Blond}(x))$$

redukováná verze:

$$\exists x (\text{Pres}(x) \ \& \ \forall y (\text{Pres}(y) \rightarrow y=x) \ \& \ \text{Blond}(x))$$

případně:

$$\exists x (\forall y (\text{Pres}(y) \leftrightarrow y=x)) \ \& \ \text{Blond}(x)$$

Všechn tento arzenál se zde mobilizuje proto, aby zachytil funkci něčeho velmi útlého, určitého členu „the“ (v našem případě v deskripce „the present US president“): aby ukázal, co vnáší určitý člen – ať už je, nebo není explicitně zastoupen v povrchové struktuře věty – do logické formy vyjádřené propozice navíc proti větám, v nichž se nevyskytují určité deskripce, ale jen predikáty. Anebo naopak, dostaneme něco velmi úsporného, jako je formule

BLOND(ι x)PRESx

když všechny tento artikl opět zabalíme do úhledného balíčku pomocí iota-operátoru (Russell zavádí tuto formuli jako zkratku za třetí formuli v našem předchozím výčtu v *Principia Mathematica*, *14.01).¹⁸

Z toho všeho by mělo být zřejmé, že dojem monstrózní složitosti za hranicemi všeho, co je psychologicky reálné, může pramenit z typu a stupně detailnosti či preciznosti analýzy (včetně stupně „rozbalování balíků“ či „otevírání

18 Whitehead, A. N. – Russell, B., *Principia Mathematica*. Vol. I. Second edition. Cambridge, Cambridge University Press 1925.

složek“), který jsme zvolili pro daný případ. To není argument proti analýze, ale varování před příliš přímočarým hodnocením jejích výsledků.

3. K údajné složitosti Griceovy definice implikatury

Klíčovým předmětem Gaukerovy kritiky je Griceova teorie konverzačních implikatur.¹⁹ V Griceově programu je teorie implikatur pragmatickým protějškem k intencionální sémantice. Zatímco griceovská sémantika má podat intencionalistickou analýzu vztahů typu „Mluvíci *M* (doslovně) míní svou promluvou *X*, že *p*“; „Věta *V* (doslovně) znamená, že *p*“; „Promluva *X* (doslovně) znamená, že *p*“,²⁰ pragmatika má zkoumat mechanismy generování nepřímých významů promluv – jinými slovy ukázat, jak dochází k tomu, že vykonáním promluvy s jistým doslovným významem současně komunikujeme sdělení s odlišným propozičním obsahem.

Pro tento nepřímý způsob komunikace užívá Grice sloveso „to implicate“ (na rozdíl od „to imply“, tj. implikovat) a substantivum „implicature“ (na rozdíl od „implication“, tj. implikace); v češtině se snad nejlépe hodí dvojice „indikovat“ – „implikatura“. Případ, kdy je komunikace nepřímého významu přímočaře dána konvenčním významem některého z užitých výrazů, se v Griceově pragmatice označuje jako „konvenční implikatura“ a vzhledem ke své jednoduchosti není předmětem zvláštní analýzy.²¹ Naproti tomu konverzační implikatury, které nemají tak snadno identifikovatelný zdroj, se opírají o složitější mechanismus, v němž se aktivují obecně sdílené principy komunikace (známé Griceovy konverzační maximy odvozené od obecného imperativu „Bud kooperativní!“) spolu s rekurzivním čtením mysli. Interpret zpravidla konstatuje, že na úrovni doslovného významu adresátova promluva porušuje některou z maxim (např. zásadu pravdivosti, odůvodněnosti, relevance, přiměřenosti kvanta informací komunikačnímu účelu nebo přehlednosti a jasnosti sdělení). Bez ohledu na to se nevzdává presumpce, že mluvčí má zájem o komunikativní spolupráci, a tedy dodržuje maximy: to

19 Klasický výklad viz ve stati: Grice, P., *Logic and Conversation*. In: též, *Studies in the Ways of Words*, c.d. Pokus o stručné shrnutí jádra teorie implikatur viz v: Koťátko, P., *Interpretace a subjektivita*, c.d., Příloha: Slovník klíčových pojmů, s. 443–445.

20 V Griceově sémantice zachycuje tento sled postup od elementárního případu k nejsložitějšímu.

21 Např. užitím věty „Je to filosof, ale dá se mu rozumět“ vyjadřuji na úrovni doslovného významu dvě konjunktivně spojené propozice a na úrovni nepřímého významu navíc propozici, že filosofům se zpravidla nedá rozumět – a to díky konvenčnímu významu odporovací spojky „ale“. Pokud jde o mě, jsem přesvědčen, že třetí propozice se v takových případech netvrdí (ani na úrovni nepřímého významu), ale prezentuje jako presupozice, což zahrnuje manifestaci přesvědčení mluvčího, že tato propozice je pravdivá a že adresát buď sdílí přesvědčení o její pravdivosti, nebo je alespoň připraven přijmout jej jako nekontroverzní východisko komunikace. Druhá složka této manifestace odlišuje presupozici od tvrzení (tento dodatek je reakcí na námitku jednoho z oponentů). Srov. Koťátko, P., *Význam a komunikace*, c.d., s. 47–51 aj.

nutí interpreta hledat nepřímý význam, který je (na rozdíl od doslovného významu) v souladu s tímto předpokladem (s presumpcí kooperativnosti), a využít přitom různé informační zdroje přesahující to, co bylo doslova řečeno. Interpret zároveň předpokládá, že mluvčí zamýšlel vyvolat u něj právě tento proces a že se spoléhal na jeho schopnost rozpoznat tento záměr (i na úrovni nepřímých významů platí princip komunikativní transparence – viz odd. 1).

Konkrétní podoba Griceovy analýzy implikatur zde ale není předmětem diskuse: jde nám o způsob, jakým Christopher Gauker zpochybňuje fenomén rekurzivního čtení mysli, resp. jeho roli v myšlení a komunikaci, v daném případě na základě své interpretace Griceovy teorie implikatur. Gaukerův způsob argumentace nás tedy zajímá nezávisle na tom, nakolik sdílíme jeho výklad Grice. V přednášce na vídeňském workshopu (viz „Úvod“ této stati) Gauker parafrázoval griceovské vymezení implikatury takto²²:

Když mluvčí *M* říká adresátovi *A*, že *p*, *M* konverzačně indikuje [*conversationally implicates*], že *q*, právě tehdy, když

/0/ Tím, že říká, že *p*, *M* indikuje [*implicates*], že *q*.

/1/ *M* dodržuje princip kooperace.

/2/ Vzhledem k /1/ fakt, že *M* říká, že *p*, ukazuje, že *M* věří, že *q*.

/3/ *M* věří, že *A* je schopen rozpoznat, že /2/.

/4/ *M* věří, že *A* je schopen rozpoznat, že /3/.

Gauker pak rozepisuje poslední podmínku (své verze) Griceovy definice způsobem, který má ukázat její monstrózní složitost, a tedy psychologickou ne-reálnost:

/4/ *M* věří₁, že *A* je schopen rozpoznat₂, že *M* věří₃, že *A* je schopen rozpoznat₄, že, za předpokladu₅ dodržování₆ principu kooperace, fakt, že *M* říká₇, že *p*, ukazuje₈, že *M* věří₉, že *q*.

V Gaukerově výkladu tedy poslední podmínka jeho parafráze Griceovy definice implikatury zahrnuje devět instancí užití termínů označujících různé postoje, takže po mluvčím vyžaduje postoj zahrnující osm hierarchicky uspořádaných aplikací pojmů různých postojů (přičemž každý následující

22 Tato parafráze nahrazuje v Gaukerově argumentaci původní Griceovu definici, o níž Gauker poznamenává, že “it is written with the extreme indirection which was typical for the Oxford prose of that time”. V komentáři ke Gaukerově přednášce jsem poukázal na to, že jeho verze (splňující požadavky „salzburské prózy“ našich časů) není ekvivalentní s Griceovou. Tento rozdíl je ale v našem kontextu nepodstatný, protože je-li Gaukerova kritika reformulované verze oprávněná, problematizuje ve stejné míře i původní Griceovu verzi.

pojem postoje v této sérii je součástí vymezení obsahu předchozího postoje). Gauker to označil za psychologicky absurdní.²³

Já jsem naopak přesvědčen, že ve všech takových případech bychom měli přinejmenším zvážit možnost, že dojem monstrózní složitosti pochází z našeho způsobu prezentace daného případu – zde ze specifického Gaukerova způsobu artikulace [*spelling out*] příslušné Griceovy podmínky. Zvažme následující alternativní prezentaci téže podmínky:

/4'/ M věří, že mezi ním a A je zřejmé, že M se spoléhá na schopnost A rozpoznat, že když M říká, že p, M nemůže být kooperativní, aniž je přesvědčen, že q.

Řekl bych, že oproti Gaukerově verzi tady nic nechybí, ale dojem složitosti kladoucí nerealistické požadavky na naše intelektuální schopnosti mizí. A navíc: vezměme v úvahu způsob, jakým je uspořádán obsah přesvědčení, které tato komplexní podmínka vyžaduje od mluvčího. Souvětí v kurzivě představuje blok, který obsahuje jako svůj prvek další blok – totiž podtržené souvětí. Byla by chyba domnívat se, že zaujmout postoj k bloku, který sám zahrnuje specifikaci dalších postojů, znamená prostě prodloužení série postojů. Blok (složka, fascikl, balík – srov. odd. 2) je samostatný, završený útvar, a když k němu zaujmeme komplexní postoj, složitost tohoto postoje se nesčítá se složitostí bloku.

Představte si například, že procházíte složitý argument obsažený v seminární práci vašeho studenta a kladete si otázku: „Opravdu čeká, že uvěřím tomu, že na tohle přišel sám?“ V takovém případě máme před sebou komplexní argument (k němuž referuje demonstrativum „tohle“) a váš komplexní postoj k tomuto argumentu: ale zcela jistě nedává smysl sčítat jednu komplexnost s druhou. V opačném případě bychom si měli být schopni představit okolnosti, za nichž by mělo smysl říci, že i když je nějaká osoba *X* schopna pochopit určitý argument a zároveň je schopna zaujímat jistý typ postojů, suma jejich složitosti je tak vysoká, že přesahuje intelektuální schopnosti osoby *X*.

Dovolte mi ještě jeden příklad, míněný jako analogie se způsobem, jakým Gauker artikuluje (rozepisuje) poslední podmínku Griceovy definice implikatury (resp. poslední podmínku své parafráze této definice). Dejme tomu, že řeknu:

„Když vidím, jak se chováš v přítomnosti Jany, mám dojem, že děláš všechno pro to, aby tě pokládala za supermana.“

23 “I contend that it is psychologically absurd to think that anyone has ever in history satisfied this definition” (citace z textu zpřístupněného účastníkům přednášky – viz výše pozn. č. 4).

Předpokládejme, že když říkám tohle, míním to jako nadsázku, což znamená, že se svou promluvou spojuji jistou komunikativní funkci, která se váže na jistý předpoklad. Konkrétně:

P: Předpokládám, že adresátovi je zřejmé, že se spoléhám na jeho schopnost rozpoznat, že moje promluva by neměla být chápána doslova, to znamená rozpoznat, že v něm nechci vyvolat přesvědčení, že ho opravdu pokládám za někoho, kdo by chtěl být považován za supermana.

Účelem podtržené fráze je rozbalit obsah balíku, který zde reprezentuje fráze v kurzívě, a už v této verzi (na tomto stupni rozbalování) by podtržená fráze mohla působit jako podezřele složitá. Ale rozbalování [*spelling out*] může pokračovat: můžeme se pokusit vynést na světlo, tj. učinit plně explicitním obsah celého postoje *P*, jak je specifikován výše uvedenou větou. Pak dostaneme toto:

M věří₁, že A věří₂, že M věří₃, že A věří₄, že když M vykonává svou promluvu, není tomu tak, že zamýšlí₅ dosáhnout toho, aby A věřil₆, že M věří₇, že A zamýšlí₈, aby Jana věřila₉, že A je superman.

To přesně odpovídá stupni složitosti Gaukerovy explikace závěrečné podmínky griceovské definice konverzační implikatury (viz výše /4/), kterou, jak si vzpomeneme, Gauker prezentoval jako jasný důkaz absurdní složitosti a psychologické nereálnosti definice. Tady, stejně jako tam, máme devět hierarchicky uspořádaných instancí užití termínů označujících různé postoje (v našem případě dvou typů: přesvědčení a záměru).

Gauker by tedy měl namítnout, že komplexní postoj s touto strukturou nemůže reálně doprovázet komunikativní akty – v našem případě vykonávání hyperbolických tvrzení (nebo obecněji tvrzení, která nejsou nejspíše doslovně). Já se naopak domnívám, že jsme schopni zaujímat takové postoje bez zvláštního intelektuálního úsilí: to by mělo být zřejmé, zvážíme-li výchozí specifikaci postoje (předpokladu) *P*: „Předpokládám, že adresátovi je zřejmé, že se spoléhám na jeho schopnost rozpoznat, že moje promluva by neměla být chápána doslova.“ Veškerá psychologicky podezřelá složitost se objevuje až na úrovni analýzy (rozbalování, *spelling out*), což není úroveň, na níž zaujímáme své postoje. Analýza zde prostě explikuje (na stupni rozbalování, který jsme zvolili) schéma, do něž naše myšlení, díky návykům osvojeným v komunikativní praxi, rutinně vstupuje v příslušných situacích,

v našem případě při vykonávání hyperbolického tvrzení: jde o jeden z druhů předpřipraveného schématu, o nichž byla řeč výše, v odd. 2.

4. Zjistit, že *q*, versus konstatovat, že jsem adresátem sdělení, že *q*

Gauker (ve své vídeňské přednášce i v publikovaných textech) opakovaně uplatňuje účinný argumentační tah: zvolí některý ze známých Griceových příkladů indikování [*implicating*], že *q*, a ukazuje, že posluchač může racionální cestou dospět k závěru, že *q*, čistě na základě doslovného významu promluvy (jímž je propozice *p*) a jejích vnějších okolností, aniž by musel přisuzovat mluvčímu kooperativnost a intence griceovského typu – a obecně, bez jakýchkoli úvah o přesvědčeních a záměrech mluvčího.²⁴ Závěr zní, že griceovská konverzační implikatura není reálný komunikativní fenomén, ale teoretická fikce.²⁵

Ale i v případě, že přijmeme Gaukerův popis těchto případů, tj. když připustíme, že racionálním vyhodnocením těch a těch informačních zdrojů může posluchač dospět k závěru, že *q*, stále nám zbývá vysvětlit něco podstatného. Totiž odpovědět na otázku, jakou cestou může posluchač dospět k přesvědčení, že mluvčí, který doslovně tvrdí, že *p*, *adresuje posluchači sdělení, že q*, se všemi normativními důsledky takového aktu. Sdělení, že *q* (ať už vykonané přímou nebo nepřímou cestou), zavazuje mluvčího k přesvědčení, že *q* (jinak je jeho promluva sankcionovatelná jako pokus oklamat posluchače), a ukládá mu povinnost zdůvodnit (na požádání) toto přesvědčení; zároveň ho činí odpovědným za pokus vyvolat (či aktivovat) u posluchače přesvědčení, že *q* (což vystupuje do popředí zvláště v případech, kdy je informace, že *q*, považována za přísně důvěrnou) atd. Jedna věc je využít efektivně (tj. bez zbytečných kroků) dostupné zdroje k *získání informace, že q*; jiná

24 Srov. např. Gauker, Ch., *Situated Inference versus Conversational Implicature*, c.d., s. 164: “More generally, we may find out that in all sorts of cases where Grice finds a conversational implicature, we might instead suppose only that the hearer draws an inference from what the speaker literally says and the external situation.” Srov. též tamtéž, s. 175: “... in order to reach that conclusion (this *q*) A will have to pay attention to various features of the situation beyond what B explicitly said; but here is no special reason for A to pay special attention to what B might have had in mind when speaking.” Srov. též tamtéž, s. 179 n. Analogicky v: Gauker, Ch., *Words without Meaning*, c.d., s. 128: “Typically, the hearer can infer the extra content from what the speaker literally says and the external circumstances in which the conversation takes place, without thus considering what the speaker might have had in mind.”

25 “I assume that if we can explain a conversational exchange perfectly well without supposing that the conditions of Grice’s definition of conversational implicature are fulfilled, then we should not believe that there is a conversational implicature in that case.” (Gauker, Ch., *Situated Inference versus Conversational Implicature*, c.d., s. 170.) To má mít zásadní důsledky pro celé griceovské pojetí jazykové komunikace, protože “... for Grice conversational implicature was really the paradigm of meaning” (tamtéž, s. 188).

věc je dospět k závěru, že mi někdo *adresuje sdělení*, že q (ať už přímou, nebo nepřímou cestou). Rozdíl se netýká jen kroků, jimiž procházím, ale i výsledku, k němuž dospívám. V prvním případě je jím přesvědčení, že q , zatímco ve druhém případě je jím přesvědčení, že mi mluvčí *adresuje sdělení*, že q – což může být velmi dobrý důvod přijmout přesvědčení, že $\text{non-}q$ (pokud je zřejmé, že se mě mluvčí snaží oklamat).

To se dá vyjádřit i takto: ambicí Griceovy teorie implikatur není vyložit, jak mohu dospět k závěru, že q , z dostupných zdrojů, z nichž jedním je promluva, která doslova znamená, že p . Cílem je vyložit, jak dochází k tomu, že jsem schopen *interpretovat* takovou promluvu jako pokus mluvčího *komunikovat*, že q – a korelativně, jak je možné, že někdo může *zamýšlet komunikovat*, že q , vykonáním promluvy, která doslova znamená, že p . Jde tedy o to vyložit jeden specifický modus komunikace obecně chápané jako kooperativní interakce mezi dvěma (či více) lidmi. Jako účastník takové interakce nevnímám sám sebe jako někoho, kdo je konfrontován s neosobním výskytem instance nějaké věty, která má jistý konvenční význam v jistém jazyce, a s vnějšími okolnostmi, v nichž je tento výskyt situován. A moji roli nelze redukovat na vyvozování závěrů z těchto zdrojů. Vnímám se jako osoba *oslovená* jinou osobou, která mi *adresuje* nějaké sdělení, a (zpravidla) mám zájem *identifikovat zamýšlené sdělení*. Konvenční význam užití věty (V), právě tak jako vnější okolnosti promluvy (O) mi mohou významně pomoci na cestě k dosažení tohoto cíle – ale jen *do té míry*, do jaké mohu předpokládat, že mluvčí užil V v souladu s jazykovými konvencemi, a *do té míry*, do jaké mohu předpokládat, že mluvčí si je vědom okolností O a spoléhá se na to, že i já vezmu O v interpretaci promluvy na vědomí. V případech, kdy mluvčí užívá věty V nestandardně (ať už z roztržitosti nebo z neznalosti nebo proto, že mi připisuje nestandardní chápání významu V), by můj respekt ke konvenčnímu významu věty vedl k nedorozumění, a tedy k selhání jedné ze základních funkcí komunikace.²⁶

Netvrdím, že je to jediný zorný úhel, z něhož má smysl pohlížet na to, co se děje v komunikaci. Mohu-li si pomoci jednoduchou analogií, Caesarovu vraždu lze popsat, mimo jiné, jako posloupnost tělesných pohybů ústící do pádu jednoho těla na podlahu – bez jakýchkoli zmínek o spiknutí, vražedných záměrech, reakci na jejich rozpoznání atd. Lze se jen obávat, že se najdou lidé trvající na tom, že tento popis nepostihuje to, co máme na mysli, když mluví-

26 Srovnejme to s Gaukerovým pojetím odpovědnosti mluvčího a adresáta za úspěch jejich komunikativní interakce: "While both the hearer and the speaker share in the responsibility for successful communication, it is the speaker's part to choose his or her words in such a way that the hearer will perform as the speaker intends as a result of reasoning only from the external situation and what the speaker says and the hearer does his part if he reasons well from the external situation and what the speaker literally says." Tamtéž, s. 182; srov. též s. 187.

me o Caesarově vraždě jako historické události. Podobně bude řada lidí (mezi nimi Grice, Davidson, Strawson, Searle a jejich následovníci) trvat neústupně na tom, že jakýkoli popis, který nezachytí komunikaci jako interakci, v níž mluvčí zamýšlí být interpretován jistým způsobem a posluchač se snaží identifikovat zamýšlenou interpretaci, se mine s podstatným rysem komunikace, který ji odlišuje od jiných, mimokomunikativních forem interakce. A pokud někdo namítne, že odmítnutím těchto předpokladů a přechodem na jiný (důsledně ne-intencionální slovník) dosáhneme popisu, který je méně riskantní (tj. méně vystavený možným protipříkladům), ekonomičtější (v tom smyslu, že si vystačí se slabšími předpoklady a se slabšími nároky na účastníky komunikace) atd., následovníci zmíněných autorů nejspíše odpoví: „To je zajisté cenný výsledek – ale ve zcela jiném projektu. Vyhnuli jste se komplikacím vyloučením toho, co činí komunikaci komunikací.“

Tím nechci říci, že bezvýhradně sdílím toto stanovisko.²⁷ Především je třeba připustit, že pojetí interpretace jako identifikace komunikativních záměrů mluvčího sice dává dobrý smysl vzhledem k privátní konverzaci, ale nikoli vzhledem k silně institucionalizovaným (resp. ritualizovaným) typům diskursu, jako je vydávání vojenských rozkazů, pronášení ceremoniálních formulí atd. V takových případech mohou jazykové promluvy, vykonané kompetentními mluvčími za příhodných podmínek, fungovat prostě jako tahy (nebo součást série tahů) s konvenčně vymezenými institucionálními důsledky. Ale dokonce i v případě privátní konverzace je intencionalistické pojetí interpretace aplikovatelné jen za specifických předpokladů a nemělo by být vydáváno za obecně platné schéma. O tom, zda interpret přistupuje k významu promluvy jako určenému jazykovými konvencemi aplikovanými na promluvu²⁸ nebo komunikativními záměry mluvčího (nezávisle na tom, zda jsou slučitelné s konvenčním významem užitě věty), rozhoduje účel, který interpret připisuje komunikativní interakci, a jeho celkové hodnocení situace. Měli bychom odolat pokušení činit ve sféře teorie taková rozhodnutí za reálné interpretu angažované v konkrétních komunikačních situacích, podobně jako obě strany sporu mezi intencionalisty a antiintencionalisty v literární teorii by měly mít na paměti, že váha jednotlivých kritérií adekvátní literární interpretace závisí na funkci, kterou konkrétní interpret přikládá čtení zvoleného textu.²⁹ Totéž se týká relevance, kterou interpret přikládá faktorům

27 Na jeho omezenou platnost jsem poukázal např. v polemice s Davidsonovým pojetím významu promluvy ve stati: Kořátko, P., *Two Notions of Utterance Meaning*, c.d., s. 225–239.

28 Samozřejmě ne ve všech parametrech: například určení referentu užitých indexických výrazů nebo aktuálního významu homonym vyžaduje zvláštní interpretační kroky, typicky zaměřené na (pravděpodobně) intence mluvčího.

29 Více o tom např. ve stati: Kořátko, P., *Fictional Names, Fictional Characters and Persons Referred to in Narrative Fiction*. *Organon F*, 24, 2017, No. 3, Ch. 9, s. 308–338.

různého druhu při identifikaci nepřímo komunikovaných (indikovaných, *im-plicated*) sdělení, a korelativně výběru faktorů, o nichž mluví předpokládá, že sehrají reálnou roli v adresátově interpretaci.

5. Autismus a problém postojů vyššího řádu

Ale i když se nám podaří obhájit griceovský obraz komunikace proti obecné námitce zbytečné složitosti a psychologické nereálnosti, vyvstává zde speciální problém, spojený s fenoménem autismu. Griceova teorie předpokládá, že mluvčí, který něco zamýšlí komunikovat svou promluvou, ať už na úrovni doslovného významu nebo na úrovni implikatury, zastává sérii intencí vyššího a vyššího řádu (srov. výše odd. 1), případně donekonečna expandující sérii přesvědčení rostoucího řádu (srov. Schifferovu definici „vzájemného přesvědčení“ v odd. 6). Zároveň se obecně předpokládá, že lidé trpící autismem (zpravidla) nejsou schopni zaujímat postoje vyššího řádu.³⁰ Měli bychom z toho vyvodit, že nejsou schopni mínit něco svými promluvami, a tím spíše, že nemohou zamýšlet komunikovat něco na úrovni nepřímého významu? Myslím, že správná odpověď zní: všichni jsme limitováni různými způsoby, které nám v řadě případů znemožňují, abychom plně subjektivně participovali na aktech, které vykonáváme. To nijak nezpochybňuje naše vykonávání těchto aktů – jen míru našeho osobního angažmá v nich.

Uvažujme o fenoménu, který se běžně označuje jako „deference“. Když řeknu „V této zemi ubývá jilmů“ nebo „Tato lahev obsahuje novičok“, vyjadřuji kompletní propozici se zcela určitými pravdivostními podmínkami, nezávisle na mých dendrologických nebo chemických znalostech. Moje druhá promluva je pravdivá právě tehdy, když látka v lahvi splňuje podmínky aplikace termínu „novičok“, tj. chemická kritéria určující, zda něco je nebo není novičok, i když tato kritéria neznám, a možná bych si je nedokázal osvojit, ani kdyby se mi je někdo pokoušel vysvětlit. Nicméně plní svou funkci i pro mě, v artikulaci mých tvrzení a mých přesvědčení, díky mé účasti v dělbě jazykové a intelektuální práce. Jinými slovy, účinně využívám pojmu, který

30 Srov. Glüer, K. – Pagin, P., Meaning Theory and Autistic Speakers. *Mind and Language*, 18, 2003, Issue 1, s. 23–51. Tato studie a fakt, že jsem měl příležitost polemizovat na toto téma s její autorkou (na jednom z Pražských interpretačních kolokvií), je důvodem, proč se zde zaměřuji na případ autismu a ne na ranou dětskou komunikaci, která se z analogických důvodů uvádí jako protipříklad ke griceovské analýze. V obou případech vycházím ze stejného předpokladu: k našemu postavení účastníků „společenského provozu“ patří, že v něm vykonáváme i akty (a naše jednání v něm „platí“ jako akty), na nichž vzhledem k různým (trvalým, dočasným či *ad hoc*) omezením nejsme schopni plně subjektivně participovat. (Tato poznámka je reakcí na kritickou připomínku jednoho z anonymních recenzentů této stati.)

není a možná se ani (za daných okolností) nemůže stát součástí mé osobní pojmové výbavy.³¹

Zvažme ještě jeden příklad: jsem přesvědčen, že typy mluvních aktů, a korelativně významy našich promluv (identické s mluvními akty, které v nich vykonáváme), lze nejlépe vymežit pomocí jejich normativních důsledků, konkrétně pomocí závazků, které uvalují na mluvčího.³² Můžeme mít dobrý důvod předpokládat, že určití lidé si vzhledem ke svým specifickým omezením nemohou být vědomi těchto závazků, a nemohou tedy být odpovědní za své promluvy způsoby plynoucími z těchto závazků. To se ale nerovná tvrzení, že tito lidé nejsou schopni nic tvrdit, slibovat, ptát se na něco atd. – a korelativně, že jejich promluvy nemohou nést význam. I mluvčí s tímto omezením mohou stále participovat například na instituci tvrzení: není důvod upírat jim schopnost využívat modus komunikace definovaný v normativních pojmech, které jsou na ně neaplikovatelné³³ (právě tak jako nelze popřít, že díky účasti v dělbě jazykové a intelektuální práce všichni využíváme pojmů, které jsme si neosvojili, při artikulaci obsahu svých přesvědčení a komunikativních aktů).

6. Koordinace na dálku a rekurzivní čtení mysli

V případě Griceova pojetí komunikativního postoje, v němž něco doslova míním svou promluvou vzhledem k nějakému adresátovi (viz odd. 1), právě tak jako v případě Griceova pojetí komunikativního postoje, v němž něco míním svou promluvou vzhledem k nějakému adresátovi na úrovni nepřímých významů, tj. implikatur (viz odd. 3), se mluvčí prezentuje jako osoba, která má rekurzivní sérii intencí zaměřených na adresáta. V případě doslovného mínění něčeho promluvou začíná tato řada intencí₁ vyvolat u adresáta jistý účinek, pokračuje intencí₂, aby adresát rozpoznal předchozí intencí₁, na to navazuje intence₃, aby se intence₁ naplnila na základě naplnění intence₂, a jak ukázal vývoj Griceova projektu, není zřejmé, kde by se tento regres měl zastavit: také intence₃ musí být transparentní, má-li se uchovat transparence komunikativního postoje, což v griceovské verzi znamená, že mluvčí musí

31 Obšírnou diskusi k fenoménu deference a dělby jazykové a intelektuální práce, s odkazy na relevantní literaturu, viz v: Koťátko, P., *Interpretace a subjektivita*, c.d., kap. C/III.

32 Argumenty obhajující toto stanovisko a návrhy takto založených definic některých typů mluvních aktů viz v: Koťátko, P., *Význam a komunikace*, c.d. Toto pojetí mluvních aktů (a významů promluv) zastávám nezávisle na celkové revizi mé někdejší rigidně normativistické pozice (viz „Úvod“ této stati).

33 Samozřejmě jde o omezený způsob participace, který lze popsat například takto: mluvčí vykoná akt, který je (jako typ) vymezen souborem normativních důsledků, které (za „standardních“ okolností) navozuje. Vzhledem k jeho specifickým dispozicím jsou ale tyto důsledky zablokovány (závazky náležející k danému typu aktů jsou v jeho případě nevymahatelné). Podobně (ale z jiných důvodů) jsou nevymahatelné závazky navozované typy aktů, jejichž konkrétní instance vykonává herec na scéně. Tato poznámka reaguje na námitku jednoho z anonymních recenzentů této stati: autor může jen litovat toho, že téma (a zamýšlený rozsah) této stati neposkytuje prostor pro obšírnější diskusi.

mít intenci₄, aby i intence₃ byla rozpoznána adresátem. A tak dále. V každém případě zde máme příklad toho, co se označuje jako „rekurzivní čtení myslí“ [*recursive mindreading*]. Opakované uplatňování téže operace na postoje mluvčího zaměřené na postoje adresáta (v našem případě tato operace spočívá v zavedení intence vyššího řádu, aby adresát rozpoznal intenci nižšího řádu) generuje sérii postojů mluvčího vyššího a vyššího řádu, a předmětem těchto postojů mluvčího jsou adresátovy postoje vyššího a vyššího řádu.

V našem konkrétním případě není termín „rekurzivní čtení myslí“ právě šťastný. Nejde o sérii našich *přesvědčení* o přesvědčeních našeho partnera vyššího a vyššího řádu, jde o sérii našich *záměrů* vyvolat u našeho partnera přesvědčení vyššího a vyššího řádu. Snad by tedy bylo vhodnější mluvit obecně o *rekurzivní projekci myslí* – budeme-li výraz „projekce“ chápat tak, že pokrývá jak *přesvědčení* o postojích jiné osoby, tak *záměry* vyvolat jisté postoje u jiné osoby. S touto výhradou ale zůstanu u termínu „rekurzivní čtení myslí“, abych zachoval zavedený úzus.

Nejnámější případ, v němž jsou dvě osoby ve stavu rekurzivního čtení myslí a relevantní rekurzivně aplikované postoje jsou přesvědčení, nabízí Stephen Schiffer v definici svého pojmu „vzájemného přesvědčení“, resp. „vzájemného vědění“ [*mutual belief*, resp. *mutual knowledge*]³⁴:

Osoby *A* a *B* *vzájemně věří, že *p**, právě tehdy, když

$V_A p$ & $V_B p$ & $V_A V_B p$ & $V_B V_A p$ & $V_A V_B V_A p$ & $V_B V_A V_B p$ atd. *ad infinitum*.

($V_A p$ “ čteme *A* věří, že *p*, „ $V_A V_B p$ “ čteme *A* věří, že *B* věří, že *p* atd.)

S Schifferovou definicí *vzájemného přesvědčení* koresponduje Gaukero-va obecná definice *rekurzivního čtení myslí*, jak ji představil na videňském workshopu (viz „Úvod“ této stati):

A je ve stavu *rekurzivního čtení myslí* vzhledem k *B* právě tehdy, když:

A propatt, že *p*.

A propatt, že *B* propatt, že *p*.

A propatt, že *B* propatt, že *A* propatt, že *p*.

A propatt, že *B* propatt, že *A* propatt, že *B* propatt, že *p*.

(„propatt“ je proměnná, za níž lze dosazovat názvy propozičních postojů typu „myslí“, „věří“, „ví“, „zamýšlí“ atd.)

34 Úlohou tohoto pojmu je sloužit k lokalizaci (a „uzamčení“) griceovského nekonečného regrese v Schifferově pozdní verzi definice „speaker’s meaning“. Srov. Schiffer, S., *Meaning*, c.d., s. 30 nn. Analogický pojem „common knowledge“ použil David Lewis ve své proslulé definici konvence. Viz Lewis, D., *Convention. A Philosophical Study*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 1969. Ve společenství *S* je společně známo [*is a matter of common knowledge*], že *p*, právě tehdy, když každý člen *S* ví, že *p*; každý člen *S* ví, že každý člen *S* ví, že *p*, atd. *ad infinitum*.

Rozdíl je v tom, že z schifferovského rozvrhu vzájemného rekurzivního čtení myslí probíhajícího mezi osobami *A* a *B* vybírá Gauker jen jednu stranu, tj. nahlíží situaci z perspektivy jedné z obou zúčastněných osob. To dává dobrý smysl, protože Gauker se snaží vymezit podmínky, za nichž je určité individuum ve stavu rekurzivního čtení myslí. Problém je, že počítá jen s případem, kdy poslední vložená propozice v sérii postojů, které připisujeme osobě *A*, zůstává v celé sérii identická. To bylo na místě u Schiffera, který definoval *vzájemné přesvědčení, že p* (viz výše). Ale rekurzivní čtení myslí nemusí být vůbec omezeno na tento uniformní případ. Mohu přece zcela konzistentně věřit, že Marie je v Brně, zároveň vám připisovat přesvědčení, že Marie je v Praze, zároveň vám připisovat přesvědčení, že věřím, že Marie je v Brně, zároveň vám připisovat přesvědčení, že vám připisuji přesvědčení, že Marie je v Praze atd. – a samozřejmě obě alternativní propozice o místě Mariina pobytu mohou být v této sérii distribuovány jakýmkoli jiným způsobem, nemluvě o tom, že jejich počet se nemusí omezovat na dvě. Řekl bych, že takové případy rekurzivního čtení myslí jsou zajímavější než uniformní případ, na nějž se ve své definici omezuje Gauker. Nebo přesněji, neuniformní čtení myslí se uplatňuje při řešení zajímavějších koordinačních problémů než Gaukerovo uniformní čtení. Pokusím se to ukázat na známém příkladu koordinačního problému z Tomasellovy knihy *Origins of Human Communication*,³⁵ který si Gauker zvolil pro ilustraci svého kritického postoje k roli rekurzivního čtení myslí v Tomasellově teorii.

Připomeňme si, že ústřední role, kterou hraje rekurzivní čtení myslí v Griceově projektu, je přesně tím důvodem, který vedl Gaukera k jeho radikálnímu vystoupení proti Griceovi a proti pozici, kterou na vídeňském workshopu nazval *zobecněným griceanismem*. Shrnul ji zde v tezi, že „spolupráce (míní se: v komunikaci a v jakýchkoli jiných sférách koordinovaného jednání) je možná jen tehdy, když se aktéři angažují v rekurzivním čtení myslí vůči sobě navzájem“.

Gauker pokládá tento princip za natolik rozšířený, že, jak jsme zaznamenali už v „Úvodu“, místo o griceanismu někdy mluví prostě o „obecně přijímaném postoji“. Prominentní příklad nalezl v díle vlivného vývojového a komparativního psychologa a lingvisty Michaela Tomasella a ve významu, jaký se v jeho analýzách přikládá roli rekurzivního čtení myslí v lidském myšlení a jednání a v jejich vývoji (v ontogenetickém i fylogenetickém smyslu). Podívejme se tedy spolu s Gaukerem na jeden z mnoha Tomasellových příkladů uplatnění rekurzivního čtení myslí při řešení koordinačního problému: na případ známý pod titulem „ztraceni v prostoru“.

35 Tomasello, M., *Origins of Human Communication*. Cambridge, Mass., MIT Press 2010.

Představme si dvojici lidí, kteří se jeden druhému ztratí na rušné společenské akci a oba řeší problém, jak se opět spojit. Tomasello má za to, že řešení této situace vyžaduje rekurzivní čtení myslí. Tak osoba *A* musí rozvinout sérii úvah zahrnující:

- /1/ hypotézu o tom, jak by se za normálních okolností choval (tj. kam by šel) *B*;
 - /2/ hypotézu o tom, jaké chování od něj očekává *B*;
 - /3/ hypotézu o tom, jaké očekávání chování *B* mu připisuje *B*;
- A tak dále donekonečna.

Tomasello zde doslova říká: „and on and on, ad infinitum.“³⁶ Přiznám se, že mě pokaždé znovu zaráží, s jakou lehkostí někteří teoretikové v takových kontextech uzavírají své konstrukce slovy „ad infinitum“, aniž by ukázali princip, který neodvratně generuje nekonečný regres, takže nám brání zastavit se v postupu při rozvíjení dané řady; jinými slovy, aniž by bylo zřejmé něco víc, než že každý článek této řady *umožňuje* další krok.³⁷ Budeme-li brát Tomasellovu formulaci doslova, jde o zcela zřejmý omyl, jak se pokusím ukázat níže.

Podle Gaukera nás (jako účastníky situace typu „ztraceni v prostoru“) rekurzivní čtení myslí nikdy nedovede k určitému závěru, například že druhou osobu najdeme u auta. Namísto toho Gauker popisuje jednoduchý postup, který podle něj na rozdíl od předchozího nabízí racionální (i když ne zaručenou) cestu k řešení problému: rekurzivní čtení myslí v něm samozřejmě nehraje žádnou roli. Cituji z textu k vídeňské přednášce:

- /1/ Zastav se a chvíli se rozhlížeš.
- /2/ Vrať se na místo, kde jste se viděli naposledy.
- /3/ Přejdi k východu.
- /4/ Jdi k místu, z něž byste měli odjždět.

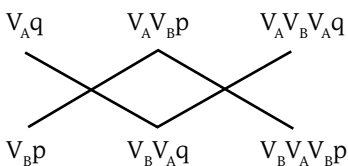
36 Tamtéž, s. 188.

37 Další příklady analýz předpokládajících donekonečna expandující řady typu „recursive mind-reading“ jako neeliminovatelnou součást řešení koordinačního problému najdeme ve sborníku: Smith, N. V. (ed.), *Mutual Knowledge*. London, Academic Press 1982, a to zejména ve statích: Sperber, D. – Wilson, D., *Mutual Knowledge and Relevance in Theories of Comprehension*, s. 61–85; a Clark, H. H. – Carlson, T. B., *Speech Acts and Hearer’s Beliefs*, s. 1–36. Srov. též Clark, H. H. – Marshall, C. R., *Definite Reference and Mutual Knowledge*. In: Joshi, A. K. – Sag, I. A. – Weber, B. L. (eds.), *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge, Cambridge University Press 1981, s. 1–63. Klasickým příkladem je už zmíněné Schifferovo uplatnění pojmu „mutual knowledge“ v definici „speaker’s meaning“, viz Schiffer, S., *Meaning*, c.d.; a Lewisovo uplatnění pojmu „common knowledge“ v definici konvence, viz Lewis, D., *Convention. A Philosophical Study*, c.d.

Musím říci, že nesdílím ani jednu z těchto kategorických pozic. Rekurzivní čtení myslí nabízí možný, i když zdaleka ne jediný postup řešení koordinačního problému typu „ztraceni v prostoru“: zároveň musíme být velmi střizliví v odhadech naší naděje na úspěch (více o tom níže) a, jak jsem poznamenal výše, vyvarovat se unáhlenosti typu ničím nepodloženého nasazování obratu „a tak dále“, nebo dokonce „a tak dále do nekonečna“. Takovými razantními, a zároveň velmi snadnými pointami bychom měli v teorii šetřit – a jako čtenáři bychom vůči nim měli být obezřetní.

Na druhé straně bychom neměli přehlédnout, že samotný koordinační problém, ať už bude řešen za účasti nebo bez účasti rekurzivního čtení myslí, by za daných okolností nevznikl bez jistých předpokladů, které zahrnují rekurzivní čtení myslí na obou stranách. Před osobami A a B vyvstává v našem případě koordinační problém jen pod podmínkou, že se chtějí setkat (spíše než se vyhnout jeden druhému) a předpokládají to o sobě navzájem: přesněji řečeno, každý předpokládá, že se s ním partner přeje setkat a že mu připisuje totéž přání. Pokud A předpokládá, že B si užívá čas strávený bez A , nebo že mu dokonce jde o to uniknout z dosahu A , vyvstává před A problém dopadení B , což samozřejmě není koordinační problém. Analogicky, pokud A připisuje B přesvědčení, že A o setkání nestojí, nebo že se mu dokonce chce vyhnout, nemůže se A domnívat, že B sdílí koordinační problém.

Předpokládejme ale, že podmínky vzniku koordinačního problému jsou splněny a oba aktéři hledají jeho řešení (tj. cestu ke shledání) na základě rekurzivního čtení myslí. A představme si, že v tomto rámci zastávají následující dvě série přesvědčení:

p : A by za normálních okolností šel na místo X .

q : B by za normálních okolností šel na místo Y (předpoklad: $X \neq Y$).

“ $V_A q$ ” čteme: A věří, že q .

“ $V_A V_B p$ ” čteme: A věří, že B věří, že p .

Atd.

Komentáře:

/a/ Všimněme si, že v každé z těchto dvou sérií se ve specifikacích jednotlivých postojů *A* nebo *B* střídají dvě různé propozice *p* a *q* (v pozici poslední vložené propozice), takže náš případ se vymyká Gaukerově definici rekurzivního čtení mysli. (Na tento deficit Gaukerovy definice jsem poukázal výše.)

/b/ Mělo by být zřejmé, že zde není žádný apriorní limit omezující řád přesvědčení obsažených v takových řadách: v každém konkrétním případě můžeme předpokládat pouze nějaký praktický limit daný disponibilní mentální kapacitou dané osoby v dané situaci.

/c/ Na druhé straně zde nepůsobí žádný princip, který by v těchto sériích přesvědčení generoval nekonečný regres – na rozdíl od Tomasellovy formule citované výše. Nevidím jediný důvod, proč by povaha komunikace nebo jakýchkoli jiných běžných koordinovaných činností měla zahrnovat mechanismus nutící naše kroky expandovat donekonečna.

/d/ Neplatí, že abychom dospěli k přesvědčení vyššího řádu, musíme projít předchozími stupni, tj. přijmout přesvědčení nižších řádů. Například: *A* může mít dobře odůvodněné přesvědčení o tom, jaké přesvědčení o svém pravděpodobném jednání mu připisuje *B* (třeba proto, že jsou si oba vědomi toho, že *B* se v minulosti zachoval tak a tak), aniž by *A* připisoval *B* jakékoli přesvědčení o tom, kam půjde *A*, a aniž by dospěl k jakémukoli přesvědčení o tom, kam reálně půjde *B*.

/e/ *A* konečně: není zde žádný obecný důvod, proč by naše výsledné praktické rozhodnutí a z něho vycházející jednání mělo být založeno na přesvědčení nejvyššího řádu, k němuž jsme v dané sérii dospěli. Například: *A* založí své jednání na přesvědčení 3. řádu, pouze když *A* předpokládá, že *B* založí své jednání na přesvědčení 2. řádu. Pokud se *A* domnívá, že *B* založí své jednání na přesvědčení 1. řádu, tj. půjde na místo *X*, ponechá *A* své přesvědčení 3. řádu nevyužité a založí své jednání na svém přesvědčení 2. řádu, tj. půjde na místo *X*. *A* pokud se *A* domnívá, že *B* prostě půjde tam, kam by šel za normálních okolností, bez toho, že by se *B* pouštěl do úvah o *A* a jeho zvycích nebo hypotézách, půjde *A* na základě svého přesvědčení 1. řádu na místo *Y* a nechá ladem své přesvědčení 2. i 3. řádu. Z toho je zřejmé, že rekurzivní čtení mysli, zejména postup k přesvědčením vyšších řádů, nám skýtá jistou výhodu jen tehdy, dospějeme-li k nějakým odůvodněným hypotézám o řádu efektivního přesvědčení našeho protějšku (jako „efektivní“ zde označuji pře-

svědčení, na němž náš protějšek založí své jednání). V běžných situacích je těžké si představit, jak by takové předpoklady (o řádu efektivního přesvědčení našeho protějšku) mohly být odůvodněny: v takovém případě je výběr přesvědčení, na kterém sami založíme své jednání, výstřelem do tmy (mám na mysli výběr jednoho z přesvědčení z řady, k níž dospějeme na základě rekurzivního čtení mysli).

/f/ Předchozí poznámky snad, přes svou triviálnost, poslouží jako užitečné varování před jistými konfuzemi a nadsazenými očekáváním spojovanými s pojmem rekurzivního čtení mysli (Tomasello), případně se vzájemným přesvědčením či vzájemným věděním (Schiffer). Podívejme se ale blíže na obě série přesvědčení z našeho příkladu (zatím jsme o nich mluvili jen velmi obecně). Mělo by být zřejmé, že v případě rozhodování a chování založeného na rekurzivním čtení mysli vůbec nezáleží na pravdivosti posledních vložených propozic (p , q), v našem případě tedy na tom, kam by za normálních okolností šly osoby A a B (zda na místo X nebo Y). Nechme tedy tuto věc zcela otevřenou a omezme se na předpoklad, že X a Y jsou dvě odlišná místa. Je zřejmé, že všechna přesvědčení vyššího řádu v našich sériích jsou pravdivá: osobám A a B se v nich připisují přesvědčení, která podle zadání skutečně mají. To ale negarantuje, že jednání založená na přesvědčeních druhého či třetího řádu povedou k úspěchu (tj. k setkání osob A a B). Úspěch nastane pouze tehdy, když efektivní přesvědčení osob A a B budou sdílet tutéž poslední vloženou propozici. Čáry v našem schématu ukazují kombinace přesvědčení, která (pokud se realizují jako efektivní, tj. budou motivovat jednání) povedou k úspěchu. Takové možnosti, jak vidíme ze schématu, jsou celkem čtyři – proti pěti možnostem neúspěchu.

Závěrečné shrnutí

V diskusi o griceovském způsobu uvažování o jazykové komunikaci a o roli, kterou v ní hraje rekurzivní čtení mysli, jsme prošli několika kroky, v nichž jsme se pokusili čelit Gaukerově radikální kritice tzv. „griceanismu“:

(a) Zpochybnili jsme odůvodněnost tvrzení, že griceovská analýza mínění něčeho promluvou [*speaker's meaning*] je na straně podmínek v definiens neúměrně složitá, a tedy psychologicky nereálná, především vzhledem k roli, kterou v ní hraje rekurzivní čtení mysli. Podstatnou součástí naší argumentace byla obhajoba jistého pojetí filosofické analýzy, jejích funkcí a interpretace jejích výsledků (odd. 2).

(b) Na stejné bázi jsme vedli polemiku s Gaukerovým odmítnutím Griceovy analýzy konverzačních implikatur a samotné reálnosti implikatur jako komunikativního fenoménu (odd. 3). Dospěli jsme k závěru, že Gaukerova

alternativa ke Griceově teorii implikatur, která neponechává žádný prostor pro rekurzivní čtení mysli, odpovídá na jiné otázky než Griceova teorie a nenabízí rovnocenný příspěvek k objasnění povahy komunikativní interakce (odd. 4).

(c) Pokusili jsme se ukázat, že griceovská sémantika a pragmatika je slučitelná i s široce přijímaným předpokladem, že lidé postižení autismem nejsou schopni zaujímat postoje vyššího řádu, na nichž je založeno rekurzivní čtení mysli (odd. 5).

(d) Na závěr jsme se zaměřili na Gaukerovu kritiku tzv. „rozšířeného griceanismu“ v díle Michaela Tomasella (odd. 6). Předmětem diskuse byl Tomasellův známý případ koordinačního problému („ztraceni v prostoru“). Konstatovali jsme, že případy tohoto druhu zahrnují neeliminovatelný prvek rekurzivního čtení mysli, ale že jeho uplatnění v podobě, kterou předpokládá Tomassello, naráží na zásadní limity: jejich zdroj ale nacházíme jinde než Gauker.

SUMMARY

Recursive Mindreading: The Role of Mutuality in Thought and Communication

The paper is a critical reaction to Christopher Gauker's general attack on the Gricean way of thinking about linguistic communication and, in particular, on the role it assigns to the phenomenon of recursive mindreading. The author rejects the claim that the Gricean analysis of meaning something by an utterance is psychologically totally unrealistic, in particular because of the role which the element of recursive mindreading plays in the conditions in definiens. In this connection, the author defends a certain account of philosophical analysis, its functions and the proper interpretation of its results (Ch. 2).

On the same basis, the author critically examines Gauker's rejection of Grice's analysis of conversational implicatures, as well as of the very reality of Gricean implicatures as a communicative phenomenon (Ch. 3). He concludes that Gauker's alternative to Grice's theory of implicatures, leaving no space for recursive mindreading, does not address the same questions as Grice's theory, and its contribution to the explanation of the nature of communicative interaction is rather limited (Ch. 4).

In opposition to a widely shared view, the author argues that Gricean semantics is compatible with the assumption that higher-order thoughts, required by recursive mindreading, are inaccessible to autistic speakers. There is still a good sense in which they can be regarded as meaning something by their utterances and performing speech acts (Ch. 5).

The last part of the discussion concerns Gauker's criticism of the "generalized Griceanism" in M. Tomassello's work, in particular of the role that Tomassello assigns

to the recursive mindreading in his analysis of coordination problems. Concerning this role, the author arrives at rather sceptical conclusions, for different reasons than those underlying Gauker's criticism (Ch. 6).

Keywords: recursive mindreading, communicative intention, intentional semantics, coordination problem, implicature

ZUSAMMENFASSUNG

Rekursives Lesen des Sinnes: Die Rolle der Gegenseitigkeit im Denken und in der Kommunikation

Der vorliegende Artikel ist der kritischen Diskussion mit Christopher Gauker und dessen Angriffen auf die Grundlagen von Grices Semantik und Pragmatik gewidmet. Der Autor lehnt die Behauptung ab, dass Grices Analyse der Akte in denen der Sprecher mit seiner Aussage etwas meint im kommunikativen Sinn [*speaker's meaning*] unangemessen kompliziert und damit psychologisch absolut unreal sei, insbesondere hinsichtlich der Rolle, die im Definiens das rekursive Lesen des Sinnes spielt. In diesem Zusammenhang verteidigt der Autor eine bestimmte Auffassung der philosophischen Analyse, deren Funktion und Interpretation (Abschnitt 2).

Auf derselben Grundlage polemisiert der Autor mit Gaukers Ablehnung von Grices Analyse der Konversationsimplikaturen und seiner Anzweiflung der Wirklichkeit der Implikaturen als Kommunikationsphänomen (Abschnitt 3). Der Autor kommt zu dem Schluss, dass Gaukers Alternative zu Grices Implikaturtheorie, die keinen Raum für ein rekursives Lesen des Sinnes lässt, andere Fragen als Grices Theorie beantwortet; ihr Beitrag zur Klärung des Wesens der kommunikativen Interaktion ist damit eingeschränkt (Abschnitt 4).

Im Widerspruch zur allgemein verbreiteten Ansicht, versucht der Autor zu zeigen, dass Grices Semantik auch mit der allgemein anerkannten Voraussetzung vereinbar ist, dass Menschen mit Autismus nicht in der Lage sind, Positionen höherer Ordnung einzunehmen, auf denen das rekursive Lesen des Sinnes basiert (Abschnitt 5).

Der abschließende Teil der Diskussion betrifft Gaukers Kritik am „verallgemeinerten Griceanismus“ im Werk von Michael Tomassello, insbesondere an der Rolle, die dem rekursiven Lesen des Sinnes in Tomasselos Analyse der Koordinierungsprobleme zukommt. Der Autor kommt hinsichtlich dieser Rolle aus Gründen, die nicht mit der Motivation von Gaukers Kritik übereinstimmen, zu skeptischen Schlüssen.

Schlüsselwörter: rekursives Lesen des Sinnes, kommunikative Intention, intentionale Semantik, Koordinierungsproblem, Implikatur